

Dezorganizacija družine in njen vpliv na mladinsko prestopništvo

Dr. Alenka Šelih, znanstvena sodelavka inštituta za kriminologijo, Ljubljana

Pojem družine in njen pomen za razvoj posameznika sta bila kot etiološka dejavnika od nekdaj tako tesno povezana s pojmom mladinskega prestopništva, da skorajda ni učenika, ki bi se ob tem vprašanju ne ustavil, in skoraj ni raziskave, ki bi se ga vsaj površno ne dotaknila, če je le povezana s proučevanjem vzrokov ali pa s pojavnimi oblikami mladinskega prestopništva.¹

Pomen družine za nastanek mladinskega prestopništva v posameznem primeru so teoretiki v različnih časovnih obdobjih ocenjevali različno. Splošna smer gibanja je potekala od časa, ko so pripisovali samo družini in njeni vzgoji odgovornost za mladoletnikovo iztirjanje, pa do današnje, dosti bolj umirjene in realistične presoje; ta v družini vidi le enega izmed dejavnikov, ki vplivajo na mladoletnika in ga oblikujejo, zato pa ga je vedno treba presojati v zvezi in odvisnosti z drugimi dejavniki, ki prav tako delujejo in vplivajo na mladoletnika.

Če želimo spregovoriti o pomenu družine na mladoletnikov razvoj in morebitne pojave prestopništva pri njem, ne moremo mimo vprašanja, kakšna je ta družina, ki se tako pogosto kaže kot »kriminogeni« ali pa »nekriminogeni« dejavnik.

1. Razvoj družine

Stara, patriarhalna družina, ki je danes ne poznamo več, je svoj čas pomenila izredno pomembno enoto, ki je opravljala celo vrsto nalog. Obsegala je ne samo starše in otroke, temveč vso družinsko zadrugo, v bistvu pa so se k njej prištevali tudi najožji sodelavci v takšni družini. Kot vsaka družina je bila tudi ta prvotna sku-

¹ Samo kot primer podajamo nekaj del, ki to ponazarjajo: Življenjske razmere delinkventne mladine, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 1960.

Vloga družine v procesu socializacije mladine, jugoslovansko posvetovanje, Novi Sad, leta 1969, materiali.

A. Ivanenko: Sem'ja, škola, kino i vospitanie ne-soveršennoletnih, Soc. zak. 1970, št. 7. str. 55.

A. Todorović in soavt. Prestupništvo maloletnika u Beogradu, Ins. za kriminološka i kriminalistička ispitivanja, Beograd, 1970, str. 66—74, 98—140.

I. Tuhan-Mirza-Baranowska in soavt. Przestepczość nieletnich w Warszawie, Wydawnictwo prawnicze, Warszawa, 1971, str. 121—140.

M. Mladenović: Porodične funkcije i društvena prevencija vaspitne zapuštenosti i mladoletniške delinkvencije. Jugosl. rev. za kriv. pr. i krim. 1968, št. 1, str. 54 i. n.

pina in je dolgo časa pomenila tudi temeljno proizvodno skupnost. Tako je vse življenje potekalo znotraj družine same: delo je hkrati pomenilo tudi sožitje in sodoživljanje, prav tako pa vzgojo in vzgajanje. Življenje znotraj družine je teklo v sklenjenem krogu, ki je sam sebi zadostoval in se dopolnjeval z enakomernim menjavanjem vlog, ki jih je družina opravljala. V takšni družini je bilo ženi seveda določeno mesto znotraj nje same — v hiši in pri otrocih — in kake poklicne dejavnosti žene v tem času si niti glede na objektivne možnosti in niti glede na subjektivna stališča ni bilo mogoče niti misliti.

Prva večja sprememba, ki je spremenila način življenja družine v dobi prvega industrijskega vzpona, je bila osamosvojitve poklica in njegovega opravljanja zunaj kroga družine. Tako je nastala prva dvojnost znotraj patriarhalne družine: tisti, ki je skrbel za družino, je svoj poklic opravljal zunaj družinskega okolja. Hkrati s to spremembo ali pa morda še celo pred njo se je začela prejšnja »velika« družina manjšati tudi po številu oseb, ki so se k njej prištevale.

Na te spremembe je navsezadnje vplival razvoj proizvodnih razmerij; ta je s seboj prinašal zahtevo po čedalje večji specializiranosti pri delu, zlasti pa zahtevo po svobodnem osebnem delu. Uresničevala se je predvsem tako, da je posameznik prodajal svojo delovno silo in prenehal — tako kot v avtarktnem gospodarstvu — proizvajati sam. Dejansko se je prav s to preobrazbo omogočilo, da je preskočil okvire, ki mu jih je postavljala nerazvita predindustrijska družba. Ta njegov skok pa je imel seveda pomembne sociološke posledice; nekatere so se prav občutno pokazale tudi pri spremembah v pomenu in vlogi družine. S tem, da se je opravljanje poklica in v zvezi s tem proizvodno delo preneslo iz družinskega okolja, je družina izgubila eno svojih dotlej nadvse pomembnih funkcij — prenehala je biti proizvodna skupnost, še vedno pa je seveda ostajala temeljna vzgojna in socializacijska celica družbe. Vendar so se patriarhalne vezi med rodovi začele rahljati in razmerja v družini so se bistveno spremenila. Vloga družinskega poglavarja je polagoma izgubljala svoj temeljni pomen in nadomeščati jo je začelo prizadevanje za enakopravnost obeh partnerjev — razvoj, ki je postal očiten zlasti pri hotenjeh po poklicni osamosvojitvi žene in matere. Polagoma nastajajoča enakopravnost med zakonskima partnerjema pa se je pokazala tudi na razmerju do otrok in na razmerjih med rodovi sploh. Avtoritativno vo-

denje vzgoje in socializacije se čedalje bolj umika spoznanju, da je vsak član družine osebnost, ki ima svoje pravice in dolžnosti, svoj poseben položaj in svojo posebno vlogo.

Ob teh notranjih spremembah znotraj družine same seveda ni mogoče spregledati zunanjih tokov, ki so nanjo vplivali in bistveno spremenili njeno vlogo vzgojnega dejavnika. Družba je čedalje bolj prevzemala izobraževanje in vzgojo — zlasti z vpeljavo obveznega šolanja — prav tako pa tudi pripravljajanje na poklic; to se je seveda nujno moralo opravljati zunaj družinskega kroga.

Toda družbena skrb za vzgojo in varstvo otrok je ponekod posegla tudi tja, kjer je bilo do nedavnega vse pridržano družini: razvoj mreže otroških vrtcev in razbegnitev bivanja v šoli na ves dan nam to zgovorno dokazuje.

2. Naloge družine v sodobni družbi

Družina je polagoma izgubljala svoje prvotne naloge in dolžnosti, njen položaj v družbi se je s tem bistveno spremenil. V razgibanih razmerah razvijajoče se družbe se je spremenila marsikatera vrednota, spremenili so se tudi načini vedenja in reagiranja. Družino so oklepale trdne vezi preteklih stoletij, pa se je tem spremembam le stežka prilagajala. Zunanje okoliščine danes družino silijo, da povečuje stiske z okoljem in sprejema razmere, vendar je hkrati tudi res, da v teh razmerah še ni našla svoje nove podoče.

Družina se je danes spremenila že na zunan, saj je omejena na majhno število članov ter jo sestavljajo le starši in otroci. Širša povezanost družinskih članov je skorajda izjemna in tudi po prebivališču so med seboj ločeni.

Člani družine danes svoje proizvodno delo praviloma opravljajo zunaj družinskega kroga; za naše razmere pa je morda posebej pomembno dejstvo, da je zaposlenost žena izredno velika. Že samo to dejstvo je bistveno spremenilo ne samo način življenja in vzorce vedenja, temveč vsa medsebojna razmerja v družini. Zaposlenost žena, zlasti mater, je v sociološkem oziru okoliščina, ki je za celotno družinsko razpostavljenost silno pomembna in bistveno vpliva na položaj v družini. Ženo je po eni strani razbremenila in ji dala njeno lastno mesto in vlogo v družbenem življenju, toda hkrati je ostalo vprašanje njene manjkanja doma odprto in nerešeno in prav

ta okoliščina je predmet kriminološkega raziskovanja.²

Spremenjeni položaj družine in zlasti gospodarska osamosvojitve žene sta bistveno spremenila tudi medsebojna razmerja v družini. Patriarhalna družina je imela navpično razvita razmerja, ki so nastajala med očetom — vodjo družine in drugimi družinskimi člani; med njimi niti mati ni imela posebnega mesta. Razmerja med družinskimi člani so danes dosti bolj sproščena in jih odlikuje prav to, da nastajajo na vseh ravneh in na podlagi enakopravnosti. Številnost teh vodoravnih razmerij med družinskimi člani je tako postalo dokajšnja posebnost sodobne družine in je v močnem nasprotju s shemo razmerij v družini prejšnjega tipa.

Prav zato, ker družina ni več proizvodna skupnost, pa je postala manj trdna in bolj občutljiva za zunanje vplive in notranja trenja. Člani družine, zlasti oba zakonca, so postali drug do drugega bolj zahtevni v povsem osebni sferi medsebojnih razmerij.

Danes je najbrž težko reči, kaj za družino kot sociološko kategorijo pomeni njen sedanji položaj. Del teoretikov meni, da je njena vloga osiromašena in da je družina kot institucija zato v krizi, drug del piscev pa pravi, da družina v sodobni razvijajoči se in razgibani družbi še ni dobila svoje nove oblike in vsebine ter da je v krizi pravzaprav patriarhalna družina prejšnjega tipa.³

Nesporno pa ostaja dejstvo, da družina danes prav tako kot nekoč opravlja nalogo posrednika med svojimi doraščajočimi člani in družbo. Njena naloga je gotovo, da otroka pripravi na to, da bo znal vstopiti v prvo nedružinsko skupino, se ji prilagoditi in da bo v njej znal najti svoje lastno mesto ter se tam uveljaviti. Pripraviti ga mora na to in mu omogočiti, da bo v takšnih skupinah zmožen zadoščati svojim potrebam in osebnim nagibom. Vtise, vrednote in razmerja zunanjega sveta dojema otrok — in tudi mladoletnik — na način, kakršnega mu je posredovala prva skupina, v kateri je odraščal in se oblikoval. Morda bi lahko rekli, da družina pomeni nekak most med posameznikom in svetom ter hkrati rešeto, na katerem se sejejo dobri in slabi vtisi, ki od tod prihajajo.

² Prim. Življenjske razmere delinkventne mladine, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana, 1960, str. 32.

³ Prim. M. Elliot — F. Merrill, Social Disorganization, IV. ed. Harper and Brothers, New York, 1961, str. 350 i. n.

3. Dezorganizacija družine

a) Pojem dezorganizacije

Medtem, ko sta patriarhalno družino zlasti proizvodna povezanost in gospodarska nuja močno in prvinsko povezovali, so se po razrahljanju teh vezi nujno bolj jasno pokazala notranja nesoglasja in razpoke. Najbrž ni naključje, da se je to najprej odkrilo v ZDA, saj so se gospodarsko posebno hitro razvijale pa tudi sicer niso poznale večstoletnih vezi, ki so kot zid obdajale evropejsko družino.

Tako so se prav v tej deželi rodile prve misli in raziskave o pojavu, ki so ga tam tudi prvi opazili — o dezorganizaciji družine.⁴ Če hočemo vsebinsko in pomen dezorganizacije spoznati, moramo najprej pojasniti, kaj razumemo z njenim nasprotjem — z družbeno organizacijo. Gre seveda le za socialno organizacijo določene manjše skupine, za njeno delovanje. Kadar med člani ožje skupine živijo pristna razmerja in vsak njen člen uresničuje njemu lastno vlogo ter skupina deluje navzven in navznoter enotno, govorimo o obstoju socialne organizacije v skupini.⁵ Cohen⁶ ta položaj zelo slikovito ponazarja z igro košarskega moštva, ki med igro nastopa strnjeno in katerega člani uresničujejo vsak svojo vlogo za dosego skupnega smotra. Če pri tem pride do sodniške intervencije, ki jo igralci sprejmejo, ostaja položaj nespremenjen. Če pa se igralci med seboj spro in nastane med njimi tak prepir, da nadaljevanje igre ni več mogoče, se položaj bistveno spremeni: medsebojni stiki, sodelovanje, se trgajo. Ta položaj po Cohenovem mnenju pomeni dezorganizacijo.

Ko dotlej veljavni red v skupini preneha, se prelomi; ko se sestavni deli skupine — njeni člani ločijo od skupine in med njimi preneha celoten sklop medsebojnega delovanja, lahko govorimo o dezorganizaciji skupine. Cohen v tej zvezi govori o stanju brezpravja, nenavzočnosti norm — o anomiji.

Sociologi za družino kot posebno družbeno skupino prevzemajo ta splošna izhodišča. Življenje v družini terja organiziranost, medsebojno ko-

municiranje, notranjo povezanost in solidarnost. Vsak izmed članov družine s svojim ravnanjem in z razmerji do drugih članov prispeva k ustvarjanju tega enotnega družinskega vzdušja. Če teh medsebojnih razmerij ni, če so načeti ali bistveno razrahljani, lahko govorimo o dezorganizaciji družine.⁷ Namesto konstitutivne organizacije in reda nastaja položaj, ko vsak družinski član ravna le na podlagi svojih nagibov, ne da bi upošteval druge družinske člane; družinske norme, ki so veljale dotlej, izgube svojo obvezujočo moč. V družini nastane stanje, ko ni več obveznih pravil, ko prenehajo medsebojni stiki in sodelovanje. Člani družine v bistvu prenehajo biti člani te skupine in ji pripadajo bodisi le formalno ali pa jo dejansko zapuste.

b) Dejavniki dezorganizacije

Dezorganizacija kakor smo jo opisali, seveda pomeni že stanje, do katerega je pripeljala vrsta zelo različnih dejavnikov. Izbira teh dejavnikov je zelo raznolika in ob še tako popolnem naštevanju bi bilo mogoče dodati še kakšnega, ki bi ne bil brez vpliva na dezorganizacijo.

V prvo, zelo veliko skupino dejavnikov uvrščamo tiste, ki imajo predvsem gospodarsko naravo in pomen. Zlasti v prvih raziskavah o vplivu in pomenu družine za mladoletniško prestopništvo so upoštevali in poudarjali pomembnost dejavnikov takšne vrste. V to skupino lahko štejemo nizek gospodarski položaj družine. Takšen položaj ima gotovo lahko vrsto neugodnih posledic na življenje družine in vedenje njenih članov, saj so pritiski gospodarske narave gotovo takšni, da prav v biti prizadevajo družinski obstoj. Vendar ne smemo pozabiti, da ne ta ne kateri drug izmed gospodarskih dejavnikov ni edini in odločilen za nastanek dezorganizacije v družini. V vsebinsko isto skupino dejavnikov moramo šteti nizek poklicni status družinskih članov, zlasti obeh zakoncev. Ta okoliščina je navadno s prvo tesno povezana, saj je poklicna raven zlasti v okoliščinah, ko posameznikov poklic določa njegov gospodarski položaj in ta ni odvisen od premoženja, izredno pomembna.

Posebno vprašanje, ki ga je posebej mogoče čutiti tudi v naših razmerah, je preseljevanje družin iz kmečkih v mestna območja in s tem povezane težave, ki nastajajo tako v zvezi z go-

⁴ Na zvezi med dezorganizacijo družine in mladinskega prestopništva sta prva opozorila Shaw in McKay l. 1931, v svoji sicer ekološko zasnovani študiji *Social Factors in Juvenile Delinquency*.

⁵ Prim. npr. M. Elliot — F. Merill, *Social Disorganization*, str. 342 i. n.

⁶ Prim. A. Cohen, *The Study of Social Disorganization and Deviant Behaviour*, v delu R. Merton, *Sociology today*, New York, 1962, str. 92 i. n.

⁷ Prim. Feger, G. *Die unvollständige Familie und die Jugendkriminalität* v delu *Familie und Jugendkriminalität*, Bd. I, F. Enke Verlag, Stuttgart, 1969, str. 122 i. n.

spodarskim položajem družine kot tudi v načinu reagiranja in vedenja ljudi v takih okoliščinah. Za položaj pri nas bi bilo gotovo treba dodati še vprašanje začasnega izseljevanja v tujino; to ima lahko za nastajanje dezorganizacije v družini izredno hude posledice. Reči moramo, da smo se socioloških in osebnostnih problemov, ki jih takšno preseljevanje prinaša, zavedli prepozno — če smo se jih sploh že zavedli — in da nismo nič ali pa le prav malo storili za njihovo odpravo.

Kot enega izmed dejavnikov, ki lahko vplivajo na nastanek pojava dezorganizacije družine, pogosto štejejo zaposlenost matere in njeno daljšo vsakodnevno manjkanje doma. Podatki o tem niso enotni. Medtem ko v zahodnoevropskih raziskavah ugotavljajo, da ima ta okoliščina pomembne posledice za otrokovo vzgojo in razvoj, pri nas tega doslej nismo ugotovili. Na podlagi izidov pa bi bilo preuranjeno delati kake sklepe, ker izidi medsebojno niso primerljivi in posebnih primerjalnih študij o tem doslej tudi nimamo.

Naš namen danes nikakor ni nadrobna razčlenba dejavnikov, ki lahko sopovzročajo nastajanje dezorganizacije v družini, zato se pri tem vprašanju tudi ne bomo posebej zadrževali. Med njimi pa je vendarle eden, ki ima posebno mesto in ki ga najbrž tudi ni mogoče kratko in malo šteti med druge dejavnike, kajti v življenju ima prav posebno mesto in je bil tudi v raziskavah in teoriji deležen posebne pozornosti. Gre za pojem in pomen tako imenovane nepopolne družine.

c) *Nepopolna družina*

V nihanju različnih načinov za vrednotenje pomena družine pri nastajanju mladostniškega prestopništva je imela nepopolna družina posebno mesto in posvečali so ji trajno pozornost.

Pojem nepopolne družine je prešel več stopenj, preden je bilo mogoče določiti, kakšne primere uvrščamo vanj. »Razbita« družina, »razvezani starši«, to so bile le nekatere izmed zaznamb, s katerimi so pisci skušali obseči pojav, ki se je pri raziskovanju pogosto kazal kot vzrok ali dejavnik, ki je bistveno omogočal nastajanje mladinskega prestopništva.

Pojem nepopolne družine skuša danes obseči primere, ko gre za strukturalno nepopolno družino, torej primere, ko v družini manjka vsaj en njen član in ko družina v okrnjeni obliki ne more uresničevati svojih temeljnih nalog. Sem sodijo vse družine, katerih en član (zlasti eden izmed staršev) je umrl ali zapustil družino, prav tako

pa tiste, kjer je en član manjkal prav od začetka, kjer se torej kompletna družina sploh ni izoblikovala (najpogosteje gre za nezakonske matere).

Vsaj enak pomen pa imajo tudi tiste nepopolne družine, ki jih imenujemo funkcionalno nepopolne. Tu gre za primere, kjer je normalna struktura družine sicer ohranjena, močno prizadeto ali celo onemogočeno pa je njeno delovanje. V tem obsegu se lahko funkcionalno nepopolna družina krije z dezorganizirano. Pri funkcionalno nepopolni družini podobno kot pri dezorganizirani nastanejo trenja, pomanjkanje skupnih namenov, nesposobnost identifikacije ali pa napačna identifikacija.

V prvih proučevanjih je bila pozornost kriminologov uravnana zlasti na nepopolne družine, kjer je bila kaka domnevna pomanjkljivost navadno že na zunaj vidna. Pa tudi danes je nenavzočnost enega ali obeh staršev ter posledice te nenavzočnosti na oblikovanje in vedenje otroka oziroma mladostnika predmet številnih empiričnih raziskav.⁸ Nenavzočnost ima lahko dokaj različne vzroke, saj v to skupino sodijo vsi primeri, ko je eden ali pa sta oba starša umrla, vsa nezakonska rojstva in zakonske razveze. Pa tudi številne nadomestne možnosti, ko nepopolno družino skušajo nadomestiti ali dopolniti, sodijo v okvir vprašanj, ki so jih sociologi in kriminologi obravnavani v zvezi z nastajanjem mladinskega prestopništva.

Vendar se zdi, da med obravnavanjem tega vprašanja v prvih raziskavah in danes obstaja precejšnja razlika. Poudarjali so namreč zlasti pomembno vlogo, ki jo ima pri vzgoji otroka mati, in travme, ki lahko nastanejo, če mati te svoje vloge ne izpolnjuje. Ta enosmerni pogled je danes skorajda povsem opuščen, in poudarja se, da gre pri tem — kot pri vseh drugih družbenih vprašanjih — za večrazsežnostna razmerja in za sklop vzrokov, ki jih je treba upoštevati v njihovem celotnem medsebojnem delovanju.

Prav zaradi teh novih izhodišč, ki so terjala lotevanje od več strani, in zaradi novih spoznanj o etiologiji mladinskega prestopništva se je zanimanje in raziskovanje razširilo tudi do funkcionalno nepopolne družine in njene posebne vloge pri porajanju tega pojava. Vsa trenja in nasprotujoči si interesi, o posledicah katerih smo

⁸ Prim. T. Grygier in soavt. Parental Deprivation: a Study of Delinquent Children, The Brit. Journ. of Crim. Vol. 9, July 1969, No 3, str. 209—253.

N. Bruce, Delinquent and non-delinquent Reactions to Parental Deprivation, ista revija, Vol. 10, July 1970, No 3, str. 270—276.

govorili v okviru dezorganizirane družine, prav v primerih funkcionalno nepopolnih družin posebej ostro izstopajo in prav v takih primerih gre lahko za najbolj izrazito dezorganizacijo družine.

4. Vpliv dezorganizacije družine na porajanje mladinskega prestopništva

Kot smo omenili, sta se družina in njen vpliv na mladoletnika pogosto uveljavljali kot eden glavnih dejavnikov pri nastajanju mladinskega prestopništva od prvih empiričnih raziskav in razčlemb naprej. Prve razčlemb so bile naravnane zlasti na gospodarske in socialne razmere v družini ter na njihov morebitni vpliv na mladoletnikovo vedenje. Po teh začetnih korakih pa se je smer raziskovanja dokaj spremenila; več raziskav je namreč pokazalo, da je vpliv družine na mladoletnikovo vedenje lahko velik tudi takrat, ko ni mogoče ugotoviti nobenih posebno kritičnih zunanjih dejavnikov, ki bi povzročali neugodno ozračje za mladoletnikov razvoj.

Medtem ko so se prvi koncepti dezorganizirane družine in njenega obravnavanja nanašali zlasti na zunanje dejavnike in na strukturalno nepopolne družine, je težišče današnjega razčlenjevanja predvsem na tistih posledicah, ki jih razne oblike družinske dezorganizacije vnašajo med družinske člane in v razmerja med njimi. Zato danes želimo načeti vprašanje prav teh, na zunaj manj opaznih, a izredno pomembnih posledic družinske dezorganizacije, ki lahko — po našem mnenju — povečujejo možnosti za prestopniško vedenje posameznih mladoletnih članov takih družin.

Če nam beseda dezorganizacija pomeni položaj, ko je družinska skupnost in skupina okrnjena ali pa sploh preneha obstajati, moramo ugotoviti, katere sestavine so pri takem stanju najbolj prizadete in imajo lahko nezažene posledice v obliki neprilagojenega vedenja mladoletnikov.

a) Pomanjkanje ali neobstajanje norm

Anomija si je v zadnjih letih v ameriški, pa tudi v evropski sociološki teoriji spet pridobila večjo veljavo. Ta sicer stari Durkheimov koncept, ki ga je njegov prvi avtor uporabljal za opis pomanjkanja norm v določeni družbi, torej v družbenem pomenu, so ameriški sociologi pre-

nesli tudi v druge okvire. Merton ga je najprej uporabil, da bi opisal breznormno stanje nekaterih ameriških družbenih skupin, katerih možnost za doseganje dovoljenih ciljev z dovoljenimi sredstvi so zelo različne. Od tod so pojem anomalije razširili na posameznika, zatrjujoč, da se stopnja anomalije družbe v posamezniku odseva kot kazalnik njegovih moralnih načel. Končno pa so pojem anomalije v celoti prenesli na področje posameznikovega vrednostnega sveta ter skušali anomalijo označiti kot pomanjkanje norm pri posamezniku. E. D. Jaffe je v tem okviru poskusil empirično preveriti domnevo o neobstajanju norm v družini — oziroma o tako imenovanemu sindromu družinske anomalije, kot ga je sam imenoval.⁹ Njegova izhodiščna misel je bila, da je ta sindrom posebnost dezorganizirane družine.

Ugotovil je, da je posebnost dezorganizirane družine bistveno pomanjkanje družinskega soglasja glede vrednot; občutki nemoči pri otrocih in problemi identifikacije s starši. Jaffe pri soglasju glede vrednot misli na vrednote, ki vplivajo na vsakdanje ravnanje posamezne družine. Pri tem ugotavlja, da sicer ni mogoče reči, da pomanjkanje enotnih stališč do vrednot neposredno vpliva na porajanje mladinskega prestopništva, pač pa pri mlajših članih takšnih družin povečuje »izpostavljenost« za ta pojav.

Občutke nemoči, ki jih je ugotavljal Jaffe, so imeli otroci iz družin, kjer so posamezni člani vrednote različno pojmovali, nanašali pa so se prav na nesposobnost, da bi se znašli v družinskem položaju. Od tod so izhajale tudi težave pri identifikiranju, ki ga ti otroci niso bili zmožni.

Njegovo tezo je mogoče strniti v ugotovitev, da je posebnost družinske anomalije različno ocenjevanje posameznih vrednot pri posameznih družinskih članih; posledica tega je, da so se otroci v takih družinah čutili do družinskega stanja nemočne in se mu niso bili zmožni prilagoditi. Prav tako so bile zmanjšane zmožnosti, da bi se identificirali s starši. Iz tega je mogoče sklepati, da je verjetnost, da takšni otroci ne bodo kos prilagajanju v zunajdružinskih skupinah, večja kot pri družinah, kjer teh znamenj ni. Prav tako je večja verjetnost, da bodo imeli težave pri iskanju zgledov za pozitivno identifikacijo v svojem kasnejšem razvoju.

⁹ Prim. E. D. Jaffe, Family Anomie and Delinquency: Development of the Concept and some Empirical Findings, The Brit. Jour. of Crim. Vol. 9, October 1969, No 4, str. 376—388.

b) Napetosti v družini

Naslednja posledica, ki zanjo menijo, da nastaja zaradi dezorganizacije družine, so napetosti v družini; ne izhajajo sicer iz različnih vrednotenj posameznih članov družine, temveč iz stanj znotraj in zunaj družine. Ocenjevanje teh napetosti in tudi drugih posledic dezorganizacije je zelo previdno, saj gre le za okoliščino, ki lahko povečuje možnost, da mladoletnik stopi na prestopniško pot.

Napetosti, ki nastajajo zaradi vzrokov zunaj družinskega kroga, so najpogosteje povezane z dejavnostjo posameznih družinskih članov zunaj družine. Rekli smo že, da so zunanji stiki družinskih članov, zlasti pa odraslih, danes zelo pogostni, saj je obseg dejavnosti, ki jo posameznik opravlja zunaj družinskega kroga, zelo širok in so tako možnosti za porajanje napetosti velike.

Pri tem pa je treba posebej omeniti, da gre največkrat za napetosti, ki zadevajo zelo osebne zadeve ali stališča posameznika in so zato toliko hujše in tudi subjektivno občutene kot hujše. V družinah s patriarhalno sestavo so se pogosteje nanašale tudi na neosebne ali vsaj manj osebne reči in so imele zato manj škodljive posledice.

Medosebne napetosti v družini — praviloma najprej med staršema — seveda v družini ustvarjajo posebno ozračje, pogosto čustveno nabito, vzbujajoče negotovost in nestrpnost.

Otrok pa v družini išče varnost, zavetje in čustveno toplino. Družina, v kateri so stalne notranje napetosti, ne more zadostiti tem njegovim potrebam. Pri tem je mogoče, da gre za družino, ki sicer daje povsem harmoničen videz in kjer se znamenja dezorganizacije skrivajo daleč za fasado. Tudi empirični podatki o tem vprašanju potrjujejo, da je »izpostavljenost«
otrok za iztirjeno vedenje v takšnih družinah bistveno večja kot pri družinah, kjer takšnih napetosti ni. Posamezni člani takšne družine ne uresničujejo več svojih vlog, notranji stiki med družinskimi člani so vsaj zelo oslABLJENI, če ne celo sploh pretrgani.

Pri napetostih v medosebnih razmerjih mislimo seveda na stalna ali vsaj dalj časa trajajoča konfliktna stanja, katerih delovanje se pokaže na otrokovem načinu reagiranja. Takšni konflikti lahko bistveno vplivajo na oblikovanje otrokove dotlej še neizoblikovane osebnosti, na načine vedenja, ki ga sprejme, in na načine reagiranja. Otrok, ki odrasča v družini, kjer so čustvene napetosti velike in trajne, postaja tudi sam negotov in omahljiv, tako pa postaja bolj dovze-

ten za prestopništvo. Dokaj številne empirične raziskave so lahko ugotovile, da je število prestopniških otrok in mladoletnikov v družinah, ki so se pokazale kot dezorganizirane prav zaradi obstajanja napetosti med svojimi člani, večje kot pri otrocih družin, kjer tega ni bilo mogoče ugotoviti.¹⁰ Napetost medosebnih razmerij v družini kot ena izmed posledic dezorganizacije je tako prav gotovo okoliščina, ki vpliva na večje možnosti, da otroci takšnih družin v nekaterih življenjskih položajih reagirajo tudi iztirjeno, zlasti s kaznivimi dejanji.

c) Položaj doraščajočih članov v družini

Sodobna družba nasploh, v njenem okviru pa tudi družina, sta močno spremenili položaj in pravice in dolžnosti mladostnikov, torej skupine, iz katere praviloma prihajajo mladoletni prestopniki. Patriarhalna družina je takšnim članom omogočala, da so svoje temeljne življenjske dolžnosti prevzeli v približno tisti starosti, ko so tudi telesno in duševno dozoreli. Tako jim je bilo omogočeno, da so začeli delati v svojem poklicu in se osamosvojili v času, ko so postali za to zmožni. Njihov telesni, duševni in socialni razvoj je bil tedaj skladen in je vsaj v določenem obsegu potekal harmonično.

Položaj mladostnika je danes v družbi in družini precej drugačen. Ob pospešenem telesnem razvoju mladine njihove želje za hitrejšo osamosvojitve zadevajo na močno oviro: zahteve za poklicno izobraževanje so čedalje večje in terjajo dolgotrajno šolanje. V času, ko mladostnik že telesno in tudi duševno dozori, pa je še vedno postavljen v nesamostojen položaj, v položaj odvisnega in vzdrževanega. Tako družba in z njo vred družina doraščajočemu postavljata vrsto ovir, s katerimi jim nekako umetno zapira vrata za vstop v samostojno življenje odraslih. Status mladostnika je zato nejasen; bistveno pa ga zaznamuje odvisnost od odraslih članov družine — čeprav je več možnosti za to, da bi že lahko nastopal samostojno in prevzemal odgovornost za svoje ravnanje.

Takšen položaj odrasčajočih članov družine se nujno kaže tudi znotraj družine in med njenimi člani pogosto povzroča trenja posebne vrste. Načini vedenja, reagiranja in vrednotenja odrasčajočih se navadno bistveno ločujejo od načinov vedenja in vrednotenja odraslih; in ne samo da

¹⁰ Prim. H. Rottenecker, Strukturwandel der Familie im industriellen Zeitalter und Jugenddelinquenz, v delu Familie und Jugendkriminalität, Bd. I. F. Enke Verlag, Stuttgart, 1969, str. 84—85.

se ločujejo, pogosto so si prav nasprotni. Zato se v teoriji ugotavlja, da prav zaradi teh razločkov tudi znotraj družine lahko govorimo o konfliktu generacij, kjer so stiki in razmerja med starši na eni strani in odraščajočimi otroki na drugi strani hudo omajani, kar najbolj zmanjšani, ali pa jih sploh ni.

Čeprav statusa mladostnikov ne moremo šteti za vprašanje, ki se postavlja le znotraj družine in nastaja kot posledica spremenjenega položaja družine v moderni družbi, se to vendarle kaže kot ena izmed mogočih posledic dezorganizacije družine in ga je mogoče šteti za problem, ki lahko povzroči iztirjeno reagiranje posameznika.

5. Zaključki

Družina je danes prav tako kot nekoč tista družbena celica, s katero se posameznik najprej sreča in v kateri se začne njegovo oblikovanje. Zato je razumljivo, da se prav družini — poleg nekaterih kasnejših prav tako socializacijskih skupin — pri obravnavanju mladinskega prestopništva posveča vsa pozornost. Zanimanje posameznih raziskovalcev in raziskav se je najprej usmerilo na gospodarske vzroke, ki lahko vplivajo na dezorganizacijo družine in v zvezi s tem povečujejo možnosti za mladoletnikovo prestopniško vedenje. Vendar se je sčasoma pokazalo, da imajo nasprotja v družini lahko tudi drugačno vsebino in da dezorganizacija družine z različnimi bolj ali manj gospodarskimi kategorijami nika- kor ni pojasnjena, lahko pa prispevajo k njenemu nastanku.

Zlasti spoznanje o funkcionalno dezorganizirani družini je razširilo in obogatilo raziskovanja in naše znanje o dezorganizaciji družine.

V novejših raziskovanjih pa je pri razčlenjevanju in vrednotenju pomena dezorganizacije

družine za porajanje mladinskega prestopništva mogoče opaziti premik. Takoj ko sta namreč kriminaliteta in še posebej mladinsko prestopništvo prenehala biti le privilegium odiosum revnih plasti, se je pozornost preusmerila od gospodarskih vzrokov in gospodarskih učinkov dezorganizacije družine na takšne posledice, ki so od zunaj sicer manj vidne in tudi težje ugotovljive, za otrokov oziroma mladoletnikov osebnostni razvoj pa imajo lahko prav tako slabe posledice in se lahko prav tako odsevajo v prevzemanju prestopniških oblik vedenja in v prestopniškem reagiranju posameznika.

Želeli smo opozoriti vsaj na nekatere od mogočih posledic dezorganizacije, ki se kažejo v intimni sferi razmerij med družinskimi člani. Naštetim bi bilo gotovo mogoče dodati še kakšnega, vendar je bil naš namen predvsem, da opozorimo na najbolj vidne in tudi na takšne, ki so šele pred nedavnim postali predmet raziskovanja in empiričnega preverjanja.

Ob tem se nam nujno postavlja vprašanje, ali katere izmed naštetih posledic lahko veljajo tudi za naše razmere in kakšno je naše razmerje do njih. Pri tem ni mogoče dati dokončnega in s podatki podprtega odgovora, saj izkušenskih razčlemb, ki bi preverjale našete probleme, pri nas še nismo opravljali, ali pa le v zelo skromnem obsegu. Vendar nas že zdajšnji podatki prepričujejo o tem, da ta vprašanja živijo tudi v naših razmerah, čeprav morda v manj kritični obliki. Zlasti bi kazalo poudariti možnost za nastajanje anomičnega stanja v družinah, ki so obremenjene s številnimi objektivnimi težavami; ne moremo pa izločiti možnosti, da se anomija kot brezvrednostno stanje prav v naših razme- rah, kjer smo priče zelo hitremu razvoju in sprejemanju včasih nasprotujočih si vrednot kaže tudi v družinah, ki imajo povsem drugačen videz.

UDC: 301.135.14:343.915

Disorganization of the Family and its Influence on Juvenile Delinquency

Dr. Alenka Šelih, Scientific Research Worker, Institute of Criminology, Ljubljana

The article deals at first with the importance of the family as a factor in juvenile delinquency and gives a survey of family development and its growth into the modern family. It then deals with the functions of the modern family.

In this context, the article points out the problem of disorganization and factors conditioning it, and goes on to deal with the incomplete family. Within this framework it makes a distinction between struc-

turally and functionally incomplete families. The article tries to enumerate the possible consequences of family disorganization and draws attention to the family's anomie, the problem of family tensions and problems connected with the status of adolescents in the family.

In conclusion, the article points out the fact that social relations in Slovene society may also give rise to family disorganization.